

“MEŞƏ” FİTONİMİNİN TİPOLOJİ TƏHLİLİ

Məsud Məmmədov

Leyla Məcidova

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: kameliya-76@mail.ru

Xülasə. Dillərin tipoloji aspektdə fərdi şəkildə leksik vahidlərini təhlil etdikdə belə bir fikir yürütmək olar ki, leksikologiyani, daha dəqiq desək, Azərbaycan dilinin leksikologiyasının öyrənilməsi baxımından dilçiliyin bu hissəsi hələ də bəzi məsələlərdə öz tam dəqiq həllini tapmamışdır. Təqdim edilən məqalədə məqsəd bir sıra müəlliflərin “meşə” fitoniminin bütün variantlarını sadalamaqla onların gördükləri böyük işlərinə xələl gətirmədən bu alimlərin toxunmadıqları bəzi məsələlərə aydınlıq gətirmək, “meşə” sözünün və ya “orman” və başqa fonetik formaları meşə məfhumunu bildirən sözlərin (terminlərin) etimoloji izahını verməkdir. Tədqiqat işimizdə böyük zəhmət tələb edən bu komeral materialın sadalanmasını araşdıraraq, müəllifin qənaətə gəldiyi müəyyən fikirlərə münasibət bildirmək istəyirik.

Açar sözlər: meşə, leksikologiya, termin, fonetika, dil

Giriş

Azərbaycan dilinin leksikologiyasını öyrəndikcə məlum olur ki, dilçiliyin bu hissəsi tam dəqiq izahını tapmamışdır. Belə ki, tipoloji aspektdə dilin ayrı-ayrılıqda leksik vahidlərini təhlil etdikdə bu qərara gəlmək olur. Məsələn, yaxın keçmişdə çap olunmuş “Altay dillərinin müqayisəli leksikologiyasının öçerkləri” kitabında [5] L.V.Dmitriyeva yazmış olduğu 74 səhifəli məqaləsində “meşə” sözünün bütün türk dillərində müxtəlif formalarda vermişdir. Belə nəticəyə gəlirik ki, müəllif “meşə” fitoniminin bütün variantlarını sadalamaqla çox böyük xeyirxah iş görmüşdür. Doğrudur, “meşə” sözünün və ya “orman” və başqa fonetik formaları meşə məfhumunu bildirən sözlərin (terminlərin) etimoloji izahını verməsə də, bu komeral materialın sadalanması özü də bir işdir və böyük zəhmət tələb edir. Biz məqaləmizdə müəllifin yazdığı fikirlərə istinad edərək bir sıra məsələlərə öz subyektiv fikirlərimizi bildirəcəyik.

Müəllif adı çəkilən əsərin 159-cu səhifəsində yazır: «Лес./тюрк.» 1) др.-тюрк. jīačlīq “лесистое место”(jīvač «дерево+афф. līq) зам. jīavčlīq, Барыб, кумык, туркмен.-агачлык, тур. ağaçlık, каракалп., ног. аҗамлык, «лес», «роща», алт., карач-балк.- аҗач, хак. аҗас, казах. каракалп., ног. адам, «лес», «дерево. 2) др.-тюрк. orman, тат. Бараг, казах, кумык, ног. орман, узб. урман, чуб. барман, «лес». 3) др.-тюрк. ar i v, тоф. арыг, туб. арыг-арга «лес»; ср.: др.-тюрк. ariv-semak нарм. «лес», хак. Арыг «роща», «чаща», «заросли», як. арыы «остров», «лесная чаща», «поле», «луг» 4) др.-тюрк. bük «лес», «чаща», «заросла», Зам. bök; 5) др. –тюрк. bi š a «роща», «лес» (<ир. биша, «лес», «роща»), азерб. мешә; ср.: гаг. мешә, тюрк. meşe, дуб; 6) гаг. дā «лес», кр.-тат. даг «лес», «гора»; каракалп. тозай, тюркм., уйг. токаи, як. тайга-тыя «тайга», «лес»; ср.: тюрк. даг-таг, гора. 7) качаг-бача, речет; 8) кирг. гер «густой», дремучий лес, чаща, непроходимые заросли; 9) туб. Эзим «лес», «тайга»; 10) як. mūt «лес», лиственница; задолонь, як. ойур «густой лес», «лесная чаща», «дремучий лес», «тайга»; ср. як. ой «отдленный, «лесок в открытом поле, монг. Ой «лес» «бор», «роща» 12) кирг. Жангел, уйг. Жангал, туркм. Женнел, «лес», «заросли» (< ир. Дженгел «лес») ср. казах. женгел, хак. самые «калина»; 13) узб. дарахмазор «роща», «лестное место» (<ир. дерехт «дерево», афф.-зор <ир. зар.)

II. МО.: П-МО.oi, монг., бур. Ой «лес», «роща», калм. ö «лес»; ср.: Туркм. öj «котловина» (Р. Вергл, 99), ср.-мо, hoī, бур. oi, тюрк. Ой «долина», Тунг. Ној «болото», «трясния».

III. Т.-ма: 1) эвенк. сиүй, эвен. хиүй, орок. Сйүй, ульг. сеу; 2) Эвенк. хурэ, нег. хујэм, орог. Хуэ(н), ульг., орок. Пурэ(н), нан. Пурэ, «лес», «горная тайга»; 3) эвенк.

дйлкэйэ, эвен. де «лес», «тайга», нег дйн «тайга», оро ч. Дихи «лес»; 4) эвен. домне, нан. Дуентэ «тайга», «лес»; 5) эвен. бургау «лиственный лес»; ма. Бузан (<бурган) «лес», «роща», монг. Бургаас (ан) «ивняк», «тальник», «прут», бур. Бургааһа(н) «кустапник», прут; 6) эвенк. һаргуй «мелкий лес»; 7) эвенк. аүй «тайга», «лес» на равнине, «открытое пустынное место», «поле». Ср.: п-мо, аүй-аүйи «просторный», «обширный», монг. агру, «великий», «обширный», бур. агуу «великий»; 8) эвен. типкы «чаща», «заросли» густой лес»; 9) сол.сидул «лес»; 10) ман. гириа «лес»; 11) орог. lökto. «лес» ср. соктан «парь»; 12) нан.биха «тайга»; ср.: ма. Бибан- бихан, «поле», «степь»; 13) эвенк. те «тайга» (<тыя «лес», «тайга»); 14) эвенк-лэсэү «лес из мелких лиственных» (<рус. лес); 15) мазазихи-зазури «густой лес», «чаща».

Təhlil zamanı yaxın və uzaq qohum dillərdə “meşə” sözünün fonetik fərqləri əyani şəkildə bizə məlum olur. Bu məsələyə həm də tipoloji aspektdən yanaşma zərurəti özünü göstərir, çünki bir çox fonetik variantlar başqa qeyri-qohum dillərdə də yaşamaqdadır. Məsələn, adı bir düşüncəyə istinad etdikdə istər-istəməz deyirsən: maraqlıdır, Azərbaycan dilində “meşə”, qaqaüz dilində “meşə”, türk dilində “meşe”, talış dilində “vişə”, fars dilində “buşə”, axı qədim türk dilində də “buşə” olub. Bəs onda rus dilində «мешать» -qarıxdırmaq feili talış dilindəki “meşə”-arı (çibin<çi//çü, aqaç, bin//bin-kötük), eləcə də, orman, tokay, bök (qədim türk dilində bük “meşə”), ой, jenqel, pure və s. fonetik dəyişmələrə rast gəlinir. Bu terminlər bir kökün və ya bir semantik mənanın göstəriciləridir. Yerində qeyd etməliyik ki, bu günə qədər iranşünas alimlər iran dillərində n<v<b fonetik əvəzlənməsi haqqında geniş yazmışlar və elə biz də “van” ünsürü haqqında öz sözumüzü demişik. Belə ki, nəinki iran dillərində hətta bütün Hind-Avropa dillər ailəsinə daxil olan dillərdə görürük. Məsələn, Pan varlı, imkanlı, özünün geniş malikanəsi olan şəxs, van- orta fars və eləcə də, gilək və talış dillərində “sahibkar, saxlayan, ötürən”. Məsələn, talış dilində gələvon - Azərbaycan dilində çoban (-ban, -van sözüdür, çə-əl ağacı və ya işıq salan çıraq), elə ban (evin ban hissəsində çox şey saxlanırdı), talış dilində gələ-sürü deməkdir., -van ötürən, sürünü saxlayan. Çoxları van kilsə adını da buraya daxil etmək istəyirlər. Amma qeyd edək ki, van kilsə adı vanq sözüdür, mənası iran dillərində səs deməkdir. Onun yeni variantı “zəng”-dir. Məsudi Dövranın “Xəbə bədəş bəyəş Toloş” şeirində belə bir sətir var:

Dave gəndəmə çanq rəstəni,
Sədo kardəm vanq rəstəni,
Telfonum hest, zanq rəstəni,
Xəbə bədəş bəyəş Toloş. [3, 37]

Burada vanq səmdir, zanq zəngdir. Hər iki sözün məna yaxınlığı var. Bunlara sinonim demək olmaz, fərqli cəhətləri çoxdur, ən əsası, canlı və cansız subyekt və obyektləri məlum edir, dildə sinonimlik cərgədə işlənmir, sırası yoxdur.

Bir məsələni nəzərə çatdırmaq istəyirik ki, Л.В.Дмитриева məqaləsində sadaladığı terminləri baş hərflərinə uyğun əlifba sırası ilə düzmüşdü və belə olan halda verilən terminin mənası tam özünü doğrultmur. Məsələn: др.-тюрк. jiaçliq “лесистое место”(jivaç «дерево+афф.лиq) зам. jivāçliq, tat. кумык, түркмен.-агачлык, түр. ağaçlık, каракалп., ног.а5амлык, «лес», «роща», алт., карач-балк.- а5ач, хак. а5ас, казах.каракалп., ног. адам, «лес», «дерево» [5, 86]. Hesab edirik ki, burada bir neçə formada izahat verməyə ehtiyac var. Bəli, ağac дерево-dur, ağacılıq meşə deyil. Doğrudur, -lıq affiksi çoxluq, topluluq, ən əsası yığcamlıq bildirir və bu termində ümumilik var, konkret ağac növləri bilinmir. Çünki Azərbaycan ərazisində və dilində meşə növlərə görə fərqlənir. Məsələn, söyüdlü\сөyüdlük, razdarlıq, motallıq, şimşarlıq, palıdlıq, əzgillik, şamlıq, çinarlıq və s. bunlar meşənin tərkibləridir, “meşə” özü tamlıqda fondur.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan dilçilərindən Etibar Quluyev Azərbaycan dilində “meşə” və “ağac” anlayışlı sözlər haqqında yazmış olduğu məqaləsində rus alimlərinin və ikidilli lüğətlərin materiallarına istinad edərək qiymətli fikirlər söyləməsinə baxmayaraq, bu

terminlərin tam etimoloji izahı yenə də kölgədə qalmışdır. Müəllif yazır: “Azərbaycan dilində işlənən meşə sözü spesifik xarakterlidir və (hələlilik) başqa türk dillərində rast gəlinməmişdir. Türk və Qaqauz dillərində meşə palıd ağacı anlamında işlənərkəndir” [1, 153]. Sonra müəllif qeyd edir ki, “məlumdur ki, ts səs birləşməsi əksər hallarda ş səsini verir” [1, 154]. İlk növbədə qeyd etməliyik ki, orfoepiya qaydalarına görə ts <ıs səsini verir, ş səsini yox, ikinci, fin-üqor dilləri türk dillərinə daha çox yaxındır və met sözün köküdür, yer, təpə, -sə-yüksəklik, yuxarı, çıxış anlamındadır. Müəllifin fikri dolayısı ilə bizim fikrimizlə üst-üstə düşür. Məsələn, E.Quliyev yazır: “Göründüyü kimi, “meşə” ilə “metsə” sözləri istər semantik, istərsə də, fonetik baxımdan daha yaxındır. Ola bilsin ki, vişək/bişək/meşək/metsə sözləri Avrasiya leksik paralel mahiyyətli sözlərdir və bu dil hadisəsinin əsaslı araşdırmaya ehtiyacı vardır. Yalnız onu deyə bilərik ki, bizcə meşə sözünün tərkibindəki meş/mes/mas kökü yakut dilindəki mas “ağac”, “palıd” kökü ilə ortaqdır, bu da öz anlamını türkcədəki meşə “palıd” sözündə saxlamışdır” [1, 153]. Əvvəla, mas/mos və hətta mast/most “körpü”, most-düz “qatıq”, rus dilində mastovoy “körpünü və ya hər hansı dəmir yolunun keçidlərini idarə edən kəsə, şəxsə deyilir. Xatırlatmaq istərdik ki, dialektoloq Elburus Əzizov da “meşə” fitonimi haqqında bu məlum olan fikirləri qısa şəkildə kitabında vermişdir [6]. Müəllifə görə, Azərbaycan dilində “meşə” məfhumunun ifadəsi üçün əsas etibarlı ilə “meşə” sözü işlədilir. Sonra da qeyd edir ki, “Türk dillərinin çoxunda “meşə” məfhumu “orman” sözü ilə ifadə olunur. Amma alimin yazdığı aşağıdakı fikirlə razılaşımaq çətindir. Belə ki, müəllif qeyd edir: “Azərbaycan dilində “meşə” sözünün işlənmə tarixi qədim, orman sözününki isə nisbətən yenidir. Çünki eramızdan əvvəlki əsrlərdə yaşamış eləmlərin dilində də “meşə” sözü müasir Azərbaycan dilindəki mənada işlənməmişdir [2, 207]. Biz əvvəllər də bir çox məqalələrimizdə yerinə görə qeyd etmişdik ki, “Azərbaycan etnoslar laboratoriyası olmuş və olmaqda davam edir. Bu səbəbdən ilkin araşdırmalar da hər iki termini Hind-Avropa mənşəli olduğunu sübut edir. Bundan başqa türk dillərində mənşəyini izah etmədən, müxtəlif dillərin sözlərini üzə çıxarmaq olmaz. Etibar Quluyevin məqaləsinə istinadən qeyd etsək, “Türk dillərində “orman”-meşə sözündən savayı, tokay (Qırğız, Kazax), janqal, dərəzخان (Uyğur, Türkmən), çeçet (Qaraçay-Balkar), ağac (xakas), ezim, dag (Kırım-Tatar) sözləri işlənməkdədir [1, 153]. Diqqətlə baxıb görürük ki, or//ur//ür, şiş, hündür yer, çətir kimiyaçilliq+man//han-cəmlik, topluluq mənasını verir. Bu sözə yunan, latın və ümumiyyətlə, bütün Hind-Avropa ailəsinə daxil olan dil qruplarında hətta yaxın semantik mənələrdə də rast gəlmək olar. Tokay termini “toğa”-cavan, pöhrə vermiş ağaca deyilir və bu fonetik variantda talış dilində işlədilir. Bu sözə alınma demək olmaz, belə ki, oturaq həyat keçirən talışların məkanı müxtəlif bitkiləri becərməyə imkan verən coğrafi ərazidir və hər vaxt meşə təsərrüfatı ilə, həmçinin, bağçılıqla tanınmış subtropik zona olmuşdur. Ona görə də İran dillərində (istər qədim, orta və istərsə də yeni) bu meşə sözünə peşə//vişə//bişə (p<v<b) şəklinə işlənməsinin şahidi oluruq. Tokay və talış dilindəki *toğa* sözlərini türk mənşəli hesab edirlər, hətta türk dillərindən *toğa* bayraq mənəsinin olmasını da nəzərə çatdırırlar. Talış dilində isə “*toğ*”- sap, ip deməkdir. Türkoloqların türk dilindəki qədim termini olan “sancaq” (sancaq feilindən yaranan) –bayraq mənəsi üzərində dəqiq tədqiqat aparması daha məqsədəuyğun olardı.

Etibar Quluyevin sadaladığı digər sözlərə də münasibət bildirsək yerinə düşər. Qeyd olunur ki, uyğur və türkmən dillərində “meşə” anlamını “janqal”, “dərəzzar” kimi deyirlər. Müəllif bu sözlərin də etimoloji izahını verməmişdir, çünki məqaləsinin başlığında qeyd etdiyi kimi “meşə” və “ağac” anlayışları, sözlər haqqında məlumat vermişdir. Bu səbəbdən də biz öz münasibətimizi bildiririk: deməliyik ki, y<c<j<z səsləri ilə başlanan sözlərin əksəriyyəti fars mənşəlidir. Janqal<cəngəl və dərəx<ağac+zar, çoxluq, bir sözlər ağaclıq deməkdir və Kırım-tatar dilində işlənən ezim, daa-eyni ilə talış dilində bu günə qədər dilin aktivində olan ezim –odun mənəsində və ezim<əzim<əzmək, parçalamaq mənəsini bildirən

qədim türk mənşəli sözdür. Lakin, qeyd etməliyik ki, “daa” sözü - ağac məfhumunu ifadə edir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan məkanında ətraf dilləri bilmədən sözləri komerial formada sıralayıb verməklə işi bitmiş hesab etmək olmaz. Bunları geniş təftiş etmək vacibdir. Deməliyik ki, biz də bu haqda geniş söz açmadıq, çünki qeyd olunmuş hər bir termin üçün irihəcmli əsər yazmaq olar. Gənc alimlərimizin təkcə ingilis dilini bilmələri ilə kifayətlənməməli, daha çox alman (İngilislər alman və Britaniya adasında yaşayan Keltlərlə qarışb “İngilis dili”ni yaratmışlar), İran dillərindən heç olmasa birini (Talış, Gilək, Kürd, Xələc, Tat, Tacik) gürcü, ləzgi, avar, rus və s. dillərini bilməlidirlər. Bunları bilmədən Azərbaycan dilinin leksikasının substrat laylarını bilmək mümkün deyil. Artıq dilçilik elmi yeniliyə can atır, indi etimoloji təhlil özünü doğrultmur, gərəkli olan nostratik təhlildir.

Bir məlum məsələni də qeyd edək ki, söz insan qədər qədimdir, xüsusən təkhecalılar, bircə ikihecalı sözlər belə, mürəkkəb sözlər sayılmalıdır. Məsələn, elə götürək meşə<vişə sözlərini. Məsələn, talış dilində “vi” və yaxud “viyə do” “söyüd” və “söyüd ağacı” deməkdir. Bu, vişə fitoniminin kökü “vi” –dir və sonradan söz “dış//viş//biş//pış//mış da ola bilmişdir. Elə sözlər də vardır ki, “meşə” anlamını verir, məsələn, “ağac” və “terek”, amma mənşələri başqadır: ağac-yuxarıya axmaq, “terek” sözü isə “dərəx” sözünün variantıdır. Burada cingilti –d kar samit-t ilə əvəzlənib. Bu da oğuz və qırçaq dillərinə xas olan hadisədir. E.Quluyev K.M.Musayevə istinad edərək yazıb ki, “türk dillərində “meşə” anlayışını bildirən söz konkret bitki adlarını bildirən sözlərdən çox-çox sonralar yaranmışdır. Bu da öz əksini artıq bir sözün olmamasında və mövcud sözlərin areal xarakter daşmasında tapmışdır” [1, 254]. K.M.Musayev yazıb ki, “Kodeks kumanikus”-da terek sözü ilə yanaşı sinonim kimi ağac sözü “kəsilmiş ağac, müxtəlif əşyalar düzəltmək üçün material, odun” anlamında işlənmişdir. [2, 161]

Tədqiqatçı-alim Etibar Quluyev “dərək” sözünü fars, “terek” sözünü türk mənşəli hesab etmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu hər iki söz bulağın axarından gələn sözdür və bu “terek” sözünü genişləndirə də bilərik. Məsələn, tirik//dirik, dirək//tir, dur//durmaq, dor ağacı (gəmidə), dar (ağacı), dirçəlmək//dirçəl və s. Müəllif yazıb ki, “bəzi türk dillərində “ağac” sözünün sinonimi kimi “bitən, əkilən ağac anlamında müxtəlif fonetik qabıqlarda “dirək” sözü işlənir. Kabarda-balkar, qum, terek, noğay, Krım tatarları tat, terek//derek, qaraim, teryak, “Kodeks kumankus” da terek, qırğız, darak” [1, 154]. Sonra da qeyd edir ki, “adı çəkilən dillərdə çoxmənalı ağac sözündən fərqli olaraq terek təkmənalıdır və yalnız “kəsilmiş ağac, odun”, “tikinti materialı” anlamını daşıyır. Müasir fars dilində işlənən dərək sözü türk “terek” sözündən alınmadır, leksik bumeranqdır” [1, 154]. Belə bir hökm vermək olmaz. Müəllif bu fikirdən sonra Türk dillərinə qohum olmayan dillərdən misallar verir və yazır ki, “Hind-Avropa və eləcə də, Şumer-Hett dillərindən fərqli olaraq, türk dilləri zəminində semantik nüvə mahiyyəti daşıyır və bu kökün vasitəsilə bir sıra sözlər yaranmışdır” [1, 155]. Bu, belə də olmalı idi. Belə ki, qohum və qeyri-qohum dillərdə, xüsusən, onomastik vahidlərdə, terminlərdə ən qədim sözlər birhecalı olmuşdur. Müəllif özü də qeyd edir ki, məsələn, Şumer dilində tir-meşə, hett dilində taru-ağac, odun, qədim hindi dilində daru, dru-ağac (material), Avestada dauru, dru-ağac, Hott dilində tru –ağac, ingilis dilində tri-ağac, rus dilində дерево (üçhecalı söz der sözünün müasir variantıdır-Məsud Məmmədov) –ağac mənasında işlədir. Yaddaş üçün deməliyik ki, tarixən yer üzündə ən qədim tundra (yəni qalın meşəsi olan) coğrafi məkanında indi bol neft çıxır. Bu, elmdə məlum məsələdir. İndiki ərəb ölkələri çox soyuq, planetin Şimal hissəsi çox isti olmuşdur. Tədqiqatçılar yaxşı bilirlər ki, yaxın günlərə qədər mamont, fil sümüklərini arxeoloqlar Şimal buzları altından tapırlar. İstər tir, istər vişə, nec və başqları, bu sözün daşıyıcıları, bitkisi çox olan xalqların dilindən yaranıb yayıla bilər. Bu baxımdan da, “meşə” və onun fonetik variantları belə yaranmış və bu ərazidə yaşayan xalqların məhsuludur.

Məlumat üçün bildirməliyik ki, qədim Türk runi yazılı abidələrində “Toliş, doliş” yazılı abidəsi aşkar edilmişdir və “meşə” sözünün Toliş – dolldu “aqac” variantı da verilmişdir. Bu vacib məsələyə də öz elmi izahını verməyə çalışırıq. Bu abidə əvvəlcə V.Radlov tərəfindən “Teles” kimi oxunmuşdur. Halbuki eramızın I minilliyinə aid olan çin mənbələrindəki teleslərlə eyniləşdirərək fikir söyləmişlər. Rəşidəddinin əsərlərində teleslərtulas və tuales “meşə kimi qeyd edilir. Yazı teles><teleslərin Çulışənan çayı boyunca yaşayan türk tayfalarının adı olduğunu bildirirlər. Belə olan halda biz də “Meşə; Talas // dolas; Orman” 3-də eyni mənə kəsb edirsə, demək bu fitonimlərin 2-i alınmadır, biri isə Azərbaycan dilinin özünə məxsus sözüdür. Orman haqqında dilçilərimiz bəs qədər dəyərli məlumatlar vermişlər, biz isə Talas>Tal>dul və sairə variantlar üzərində dayanacağıq.

Maraqlı fakt budur ki, tal-talas bəzi müxtəlif sistemli dillər üçün ümumi oxşar leksik mənalar kəsb edir. Məsələn, türk dillərində tal - “cavan ağac”, Tallıq - “tal meşəsi”, tal - “budaq”, “çubuq” - dal-budaq, bəzi dialektlərdə “şöyüd müşəsi”. Rus dilində də Tal - “söyüd ağacı” > bolotal “kiçik meşə” (Vaşiner. REV.Ş.71) [7]. Çex dilində tal-söyüd, talatir - “dəyənək”, ləzgi dilində tval - çubuq, ç’Velin, t’val-“söyüd çubuğu”, Tabaşaran dilində t’aratal [tax-tal-“çur-çubuq]. Bundan başqa, Hind-Avropa dillərində və eləcə də Sami, Tibet və sairə dillərdə də bu cür oxşar sözlər, leksik mənalar mövcuddur. Məsələn, qədim hind dilində Talas – “çıxış ağacı”, - Talı - “ağac adı”, Sak ttila – “ağac”. Beləliklə, Azərbaycan dilində tala – “açıq sahə”, “çöllük”, “düzənlik” və yaxud meşədə “açıq yer”. Balkan dilində tala, Qazax dilində dala – “səhra” deməkdir. Məlumat üçün bildirməliyik ki, Azərbaycanda və eləcə də dünyanın digər ölkələrində tala//dala sözləri ilə toponimik sırası bəs qədərdir. Biz bunların bir neçəsinin adını çəkməklə daha dürüst olarıq: Tala kəndi, Tala çay, Zaqatala (Zaq+a+tala özü də tala ilə bağlıdır, Talaçay “yastı düzənlik” Duran çay Uzuntala kəndi-Muğanda, Muxartala“məhdud düzənlik”. Belərussiyada Talantik və Talkan (bax, Talatdik), Şərqi Sibirdə, Vitma çayının qolları, Xayt-Nurlu – Tala, Monqolustanda Şimal düzənliyi – Ağdala, Dalakaynar bulağı, Qazaxıstanda və Azərbaycanda Talas-meşədə açıq yer, talaşa “yonqar” və s.

Göründüyü kimi bu sözlərin mənası relyeflə bağlıdır, baxmayaraq müəyyən mənalarda bu sözü türk mənşəli hesab etmək olar, lakin nostratik təhlil baxımından Meşə və Talaş eləcə də Meş “arı” kök dilə bağlıdır. Təhlillər göstərir ki, müxtəlif dillərin faktik materialları sübut edir ki, hər bir dilin strukturunda müxtəlif dillərin tiplərini xarakterizə edən əlamətlər mövcuddur.

Ədəbiyyat

1. Quluyev, E. (1984). Azərbaycan dilində “meşə” və “ağac” anlayışlı sözlər haqqında, Filologiya məsələləri, Bakı
2. Мусаев, К.М. (1975). «Лексика тюркских языков в сравнительном освещении», Москва,
3. Məsudi, D. (2010). Şeirlər. Bakı
4. Cəlilov, F. A. (1988). “Azərbaycan dilinin morfonologiyası”, Bakı
5. Дмитриева, Л.В. (1972). «Очерки сравнительной лексикологии алтайских языков» Москва -
6. Əzizov, E. (2016). “Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası”, Bakı
7. Məmmədov, M. Əliyev, A. (2015) Müasir dilçilik problemləri. Bakı, səh.120

TYOLOGICAL ANALYSIS OF THE PHYTONYM "MEŞƏ"**Masud Mammadov****Leyla Majidova**

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

Studying the lexicology of the Azerbaijani language, it becomes clear that this part of linguistics has not found a clear explanation. Thus, in the typological aspect, this decision can be made when analyzing the lexical units of the language separately. The article enumerates all the variants of the phytonym "forest" by a number of authors, without compromising their great work, to clarify some issues that these scientists did not touch on, to give an etymological explanation of the word "forest" or other phonetic forms of words (terms) Our research examines and evaluates the enumeration of this laborious material, which requires a lot of effort, and we have clarified the right and wrong opinions in the author's writings

Key words: forest, lexicology, terminology, phonetics, language**ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФИТОНИМА «МЕŞƏ»****Масуд Мамедов****Лейла Меджидова**

Лянкяранский государственный университет, Лянкярань, Азербайджан

Изучая лексикологию азербайджанского языка, становится ясно, что эта часть языкознания не нашла внятного объяснения. Таким образом, в типологическом аспекте такое решение может быть принято при анализе лексических единиц языка отдельно. В статье перечислены все варианты фитонима «лес» ряда авторов, не умаляя их большой труд в этой области, чтобы прояснить некоторые вопросы, которых эти ученые не коснулись, дать этимологическое объяснение слову «лес» или другое фонетическое объяснение. формы слов (терминов). Наше исследование исследует и оценивает перечисление этого кропотливого материала, требующего больших усилий, и мы прояснили правильные и неправильные мнения в трудах некоторых авторов.

Ключевые слова: лес, лексикология, терминология, фонетика, язык

Daxil oldu: 01.05.2021;

Çapa qəbul edildi: 15.12.2021;

Çap edildi: 03.02.2022